

Anita Salmi

VANHAN JA UUDEN AJAN RAJALTA

Tietäjän ja kansanparantajan tarina

Anita Salmi

VANHAN JA UUDEN
AJAN RAJALTA

Tietäjän ja kansanparantajan tarina

© Anita Salmi 2026

Kustantaja: BoD · Books on Demand,

Mannerheimintie 12 B, 00100 Helsinki, bod@bod.fi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273,
22763 Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-7552-3

Sisällys:

Alkusanat	7
I LUKU, VANHA PAANA, ERKKI	9
Tietäjän taitoja	12
Erkin taidot	15
Kasvuympäristön vaikutus elämässä	24
Maailmankuva kansanuskon taustalla	26
Tämän- ja tuonpuoleinen	32
Pyhät eläimet	37
Tietäjäperinne ja tietäjän varusteet	40
Hiidet, jättiläiset ja muut oudot olennot	43
Pyhä puu ja siihen liittyvät uskomukset	48
II LUKU, HILMA	55
Taidot	56
Elnan muistot	57
Kansanparannus oli käytännön tietotaitoa	60
Kansanlääkintä, rohdokset	64
Maallikkokätilö, lapsenpäästäjä	68
Kansanlääkintä ja lääketiede, vertailua	70
Uskomukset	71
Kasvuympäristön vaikutus elämässä	73
Maailmankuva uskomusten taustalla	77
Tieto muutti maailmankuvaa	84
III LUKU, ERKIN JA HILMAN TARINOIDEN	
VERTAILUA	87
Tietäjän taidot paljolti erilaiset kuin kansanparantajalla	92

Uusi tieto vaikutti maailmankuvaan	94
Erämaan ja rintamaan asukkaan erot	97
Lähteet	102

IV OSA, LUKEMISTO

Artikkeleita kansan uskomuksiin liittyvistä asioista ja kansanlääkinnästä	103
Tekijän tiedot	142

ALKUSANAT

Idea tämän teoksen kirjoittamiseen syntyi, kun sain tietää isän vaarin eli papan erikoisista taidoista enemmän Erkki-setäni muistelmien välityksellä, kootessamme veljeni Olavin kanssa Haasiosalmi-kirjaa, isän puolen suvusta. Olin niitä tarinoita ja muistoja aiemminkin isältä kuullut, mutta ei näin laajalti.

Myöhemmin valmistui teos Kantolasta ja äidin puoleisesta suvusta. Sieltä erottui pitkään elänyt Hilma-mummu.

Nämä kaksi sukuni eräänlaista merkkihenkilöä hallitsivat perinteisiä ns. vanhan kansan taitoja. Vanhan Paanan osaaminen liittyi paljolti taikuuteen ja uskomuksiin, Hilman taidot puolestaan käytännön kansanparannustietoon ja kansanlääkintään.

Elämäntarinat ja osaaminen, osin uskomuksetkin heillä erosivat, vaikka ajallista etäisyyttä oli vain sukupolven verran. Elämän ajankohta, silloin tapahtunut kehitys ja uudet keksinnöt vaikuttivat siihen, että Erkki-isopapan ja Hilma-mummun elämä jo nuoruudessa, mutta myöhemminkin poikkesi toisistaan. Osin se johtui kotien lähtökohdista, mutta asioihin vaikutti yleinen kehitys Suomessa, jonka myötä 1860-luvun alussa syntyneiden elämä oli hyvinkin erilaista kuin 1880-luvun lopulla elämäntiensä aloittaneiden.

Molemmat asuivat Kinnulassa, mutta Hilma asutummalla seudulla, kyläympäristössä ja Erkki metsäisemmällä erämaa-alueilla, tiettomien taipaleiden takana.

Tekniikan kehitys ja lukutaito olivat merkittävimmät tekijät, jotka muuttivat myös ns. tavallisten ihmisten elämää 1800-1900 -lukujen taitteessa, Suomen maaseudullakin. Mikään ei kuitenkaan tapahtunut hetkessä, sillä vanha tieto ja uskomukset väistyivät hitaasti. Siitä on rippeitä edelleen.

Vanhasta Paanasta saadut tiedot ovat perheiden piirissä kulkeneita tarinoita, joita vanhempamme ja muut sukulaisemme ovat kertoneet tosina. Hilma-mummun ovat monet meistä lapsenlapsista tunteneet ja useita hän on auttanut maailmaan. Meillä on hänestä omia muistoja. Erkki-isänäidinissä jää etäisemmäksi, tarinoiden ja kertomusten vähän salaperäiseksikin hahmoksi. On hänessä silti tuttuutta ja säilyneistä valokuvista voi nähdä persoonaakin. Samoin muistot luonnehtivat häntä osaltaan.

Kirjassa kuvaan paitsi näiden henkilöiden taitoja myös yleisiä tutkittuja taustoja liittyen niihin eri aikakausina. Sama koskee uskomuksia ja entisajan ihmisten maailmankuvaa. Tietäjän ja kansanparantajan taidot ja osaaminen voivat juontua osin hyvin kaukaa aikojen takaa. Osa on perimätietoa, osa kokemuksen kautta itse opittua. Joihinkin liittyy uskomuksia, selittämättömyyttä, mystisiä asioita, jotka kuitenkin ovat olleet totta tuolloin eläneille ihmisille.

Teksteissä on myös yleistä tietoa kansanlääkinnästä, kansanparannuksesta sekä vanhan kansan uskomuksista.

Kiitokset kaikille kirjan kokoamisessa tietoja ja muistoja jakaneille. Kiitos myös valokuvista ja muusta kuva-aineistosta. Ne osaltaan kertovat tarinaa juuristamme ja näistä sukumme merkkihenkilöistä. Tosin eivät he luullakseni itseään sellaisina pitäneet. Palvelivat vain perhettä ja yhteisöä taidoillaan.

Pietarsaaressa,

Anita Salmi

Hilman tyttären tytär ja

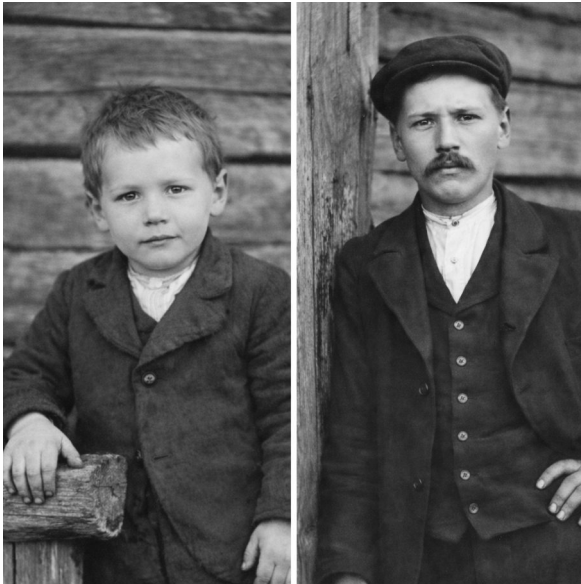
Erkin tyttärenpojantytär

I LUKU, ERKKI, ”VANHA-PAANA”

Vanhan Paanan, Erkki Paananen, 1863-1942, taustoja. Hän syntyi ja kasvoi Kinnulassa, Palokin metsänvartijatilalla. Syrjäiseen paikkaan ei ollut tietä. Vanhemmat olivat Eenokki Paananen ja Anna-Kaisa Rekonen.

Erkki kulki lapsuudessaan paljon isänsä ”völjyssä” eli oli mukana mihin metsänvartijan reissut veivät. Pitihän heidän käydä mökeissä valistamassa eräpirttien kansaa mm. tulen käytöstä. kukin omalla toimialueellaan, mikä Palokillakin oli.

Samalla tulivat tutuksi metsämaat ja kalapaikat, sillä Eenokki oli innokas kala- ja erämies ja luultavasti poika pääsi niillekin retkille mukaan vähän vartuttuaan.

Kuva Erkistä 5-vuotiaana ja 20-vuotiaana, tekoälyn tekemä valokuvasta, jossa hän oli yli 60-vuotias. Alkuperäinen kuva sivulla 16.

Valvatin entinen
metsänvartijan
mökki. Luultavasti
tämän tyyppinen oli
myös Erkin
lapsuudenkoti
Palokissa, joskaan ei
varmaan maalattu
Kuva: Eevakaisa
Salmi.

Erkki oli Kinnulan Kalahdessa eli Kuukkasella renkinä ja Susanna (os. Paavola) piikana heidän tutustuessaan ja sitten mennessä naimisiin. Susanna oli muuttanut Perhosta Kinnulaan 29.3.1880. Heille syntyi kuusi lasta. Perhe muutti n. 1890 mäkitupalaiseksi Kinnulan Hakkaraniemeen. (Jytylä). Erkki muutti myöhemmin v. 1906 vuokraviljelijäksi Eklöfin omistamaan Nielujärven taloon.

Hän asui vanhoilla päivillään mm. Haasiosalmessa tyttärensä Amalian luona. Sekin oli tuolloin vielä tiettömän taipaleen takana.

Kuollessaan v. 1942 hän oli Alatalolla, sukulaisissa. Susannan, (Erkin vaimo) veljen, Matti Paavolan tytär oli Alatalon emäntä.

Vanha Paana oli hyvä kirvesmies ja oli ollut mm. Karkausmäen talon rakentamisessa yhtenä nurkkamiehenä, talo on hirsistä.

Tietäjä ja kansanparantaja olivat entisaikojen osaajia, joihin yhteisö turvasi ja heidän apuunsa luotti.

Isopappani Erkki Paananen (s. 1863) omasi mystisen tuntuksia tietäjän taitoja. Mummoni Hilma Pekkarinen (os. Kinnunen, s. 1887) toimi lapsenpäästäjänä (maallikkokätilö) ja osasi kansanlääkintää.

Kirja kuvaa heidän taitojaan ja sitä, miten ihmisten käsitykset ja heidän maailmankuvansa alkoivat muuttua 1800-1900 -lukujen taitteessa. Historiallisesti Erkki edusti mennyttä ja Hilma uudempaa ajattelua, tuon ajan modernia. Koululaitos ja muu kehitys tuottivat uutta tietoa ja vanha väistyi. Erilaiset uskomukset elivät silti sitkeinä pitkälle 1900-luvulle. Ehkä osin edelleen.

